

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
KASTAMONU UNIVERSITY FACULTY
OF THEOLOGY

جامعة قسطنطيني كلية الإلهيات

VII. ULUSLARARASI ŞEYH
ŞA' BÂN-I VELİ SEMPOZYUMU
"MÂVERÂÜNNEHİR"

BİLDİRİ TAM METİNLERİ KİTABI

KASTAMONU UNIVERSITY FACULTY OF THEOLOGY
VII. INTERNATIONAL SHAYKH ŞA' BÂN-I VELİ
SYMPOSIUM
"MÂ WARÂ' AL-NAHR"
SYMPOSIUM FULL TEXT BOOK

مؤتمر الشيخ شعبان ولي الدولي الدورة السابعة
"ما وراء النهر"
كتاب بحوث المؤتمر كاملة

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

VII. ULUSLARARASI ŞEYH ŞA‘BÂN-I VELÎ SEMPOZYUMU “MÂVERÂÜNNEHİR”

KASTAMONU UNIVERSITY, FACULTY OF THEOLOGY
VII. INTERNATIONAL SHAYKH ŞHA‘BÂN-I VELÎ SYMPOSIUM
"MÂ WARÂ' AL-NAHR"

جامعة قسطنطيني كلية الإلهيات
مؤتمر الشيخ شعبان ولي الدولي الدورة السابعة
"ما وراء النهر"

BİLDİRİ TAM METİNLERİ KİTABI
SYMPOSIUM FULL TEXT BOOK
كتاب بحوث المؤتمر كاملة

Editörler
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem GÜLMEZ
Arş. Gör. Dr. Beyza Aybike DEVECİ

2024
KASTAMONU

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

EL-HÎDÂYE'NİN İBADETLER BÖLÜMÜNDE MÂLİKİ MEZHEBİNE YAPILAN ATIFLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Esra YAĞMUR¹

Öz

Ali bin Ebi Bekr el-Merğînânî Karahanlılar döneminde yaşamış önemli İslam alimlerindendir. Mâverâünnehir sınırları içinde olan Fergana şehrinde dünyaya gelmesi onun ilim ile hem hal olmasını büyük ölçüde etkilemiştir. Hanefî fıkıhında önemli eserler vermiştir. En önemli eseri el-Hidâye'dir. Bu eserde Ebu Hânîfe'nin görüşlerinin yanında diğer mezheplere de atıfta bulunmuştur. En çok İmam Şâfi'nin görüşlerine yer vermekle beraber İmam Mâlik ve çok az daha olsa İmam Hanbel'in görüşlerine yer vermiştir. Dönemin şartları göz önüne alınırsa diğer mezhep kaynaklarına ulaşımın sınırlı ve zor olması gibi etkenlere rağmen diğer mezheplere yapmış olduğu atıfların hata oranının düşük olması önemli bir başarı olarak kabul edilir. İmam Mâlik'e ibadetler bölümünde otuz sekiz meselede atıfta bulup bunların on dördünün hatalı veya eksik olduğunu tespit ettik. Buda toplamda yüzde otuz yedilik bir orana denk gelir. Biz bu çalışmamızda Mâlik'i mezhebine ibadetler bölümünde yapılan hatalı atıfları tespit edip tahkik ve tahlilini yapmaya çalışacağız.

Anahtar Kelime: *Fıkıh, İbadet, İmâm Mâlik, Merğînânî, el-Hidâye.*

Abstract

Ali bin Abi Bakr al-Marghinani is one of the prominent Islamic scholars who lived during the Karahanid period. His birth in the city of Fergana, within the boundaries of Transoxiana, greatly influenced his immersion in knowledge. He contributed significant works in the Hanafi school of jurisprudence, with his most notable work being "al-Hidayah." In this work, alongside the views of Abu Hanifa, he also referenced other schools of thought. Although he predominantly cited the opinions of Imam Shafi'i, he also included references to Imam Malik and, to a lesser extent, Imam Hanbal. Considering the limited and challenging access to sources of other schools of thought during that period, the relatively low error rate in his references to them is considered a significant achievement. We have identified thirty-eight references to Imam Malik in the section concerning worship practices, of which we found fourteen to be erroneous or incomplete. This amounts to a total error rate of thirty-seven percent. In our study, we aim to identify and analyze the erroneous references to Imam Malik in the worship practices section of his work.

Key words: *Fiqh, Worship, Imam Malik, al-Marghinani, al-Hidaya.*

Giriş

Hanefî fıkıh ekolünde önemli bir yere sahip olan âlimlerin başında gelen Ebü'l-Hasan Burhânüddîn Ali bin Ebî Bekr bin Abdilcelîl el-Fergânî el-Merğînânî (v. 593/1197) Maveraünnehir âlimlerinden olup hicri altıncı asırda yaşamıştır. Yaşadığı dönemin önde gelen hocalarından ders alarak ilmi olarak önemli bir seviyeye ulaşmıştır. En önemli eserlerinden olan El-Hidâye günümüzde el-Ezher Üniversitesi'nde ders kitabı olarak okutulmaktadır.

Bu eser kendi kitabı olan Bidâyetü'l-Mübtedî'nin şerhidir. el-Bidaye; İmâm Muhammed'in el-Câmi'u's-Sağîr'i ile Kudûrî'nin el-Muhtasar'ının derlenip metin haline getirilerek oluşturulmuş bir eserdir. Bu kitabı diğer mezhep kaynaklarından ayıran önemli bir özellik, mukayeseli fıkıh kitabı olarak yazılmış olmasıdır (Kallek, 1998, s. 471-743). Merğînânî el-Hidâye'de mezhebinin görüşlerini vermekle yetinmeyip aynı zamanda İmâm Mâlik'e (v. 179/795), İmâm Şâfi'ye (v. 204/820) ve çok az olmakla birlikte İmâm Ahmed bin Hanbel'e (v. 241/855) atıfta bulunmuştur (el-Merğînânî, t.y., s. 15). Biz bu çalışmamızda Hanefî mezhebinde önde gelen eserleri arasında olan bu kitapta Merğînânî'nin İmâm Mâlik'e ibadetler bölümünde atfettiği görüşlerini tespit etmeye çalışacağız. El-Hidâye'de İmâm Mâlik'e

¹ Doktora Öğrencisi

ve Mâlikî mezhebine yapılan atıfların Arapça metinlerini çift tırnak içinde gösterdikten sonra geçtiği kaynağı belirtmeye çalışacağız. Daha sonra gerekli yerleri Türkçeye çevirmeye gayret ettik. Bir sonraki aşamada bu görüşlerin isabetli olup olmadığını tespit etmeye çalışacağız. Ele alınan meseleler ile ilgili delil olarak geçen hadislerin hangi kaynakta geçtiği çalışmamızda dipnot olarak verilecektir.

Bu çalışmada öncelikle Mergînânî'nin el-Hidâye fî Şerhi Bidâyetü'l-Mübtedî adlı kitabında İmâm Mâlik'e ibadetler bölümünde görüş nispet edilen yerleri tespit ettik. Ardından tespit edilen görüşlerin Mâlik'i mezhebinin önemli kaynaklarından olan bazı eserlerde tahkikini yaptık. Bu eserlerden bazıları; Ebû Abdillâh Mâlik bin Enes: el-Muvatta', es-Sahnûn: el-Müdevvene, Ebû Said bin el-Berâzei': et-Tehzîb fî İhtisâri'l-Müdevvene, Ebû Zeyd el-Kayrevânî: er-Risâle Li'l-Keyrevânî, el- Kâdî Abdulvehhab: el-Telkîn fil-Fıkh el-Mâlikî, İbn Abdî'l-Ber: el-Kâfî fî Fıkh Ehli el-Medîne, İbn Rüşd el-Kurtubî: el-Beyân ve et-Tahsîl, Ahmet bin Rüşd el-Kurtubî: el-Mukeddimât el-Mumehhidât, el-Hattâb er-Ruaynî.

1. Tahâret

2. 1.1. Cuma Günü Gusletmek

"وسن رسول الله صلى الله عليه وسلم الغسل للجمعة والعيد وعرفة والإحرام." نص على السنية وقيل هذه الأربعة مستحبة. وقال مالك رحمه الله هو واجب لقوله عليه الصلاة والسلام: " من أتى الجمعة فليغتسل".

Peygamber (s.a.v): 'Cuma namazı, iki bayram arası, Arafat vakfesinde ve ihrama girerken gusül almanın sünnet olduğunu belirtmiştir.' Bunların sünnet olduğunu açıkça belirtmiştir. Bunların müstehab olduğu da söylenmiştir. İmâm Mâlik (r.a.) ise 'Kim cuma namazına gitmek isterse gusletsin.' hadisinden cuma guslünün vacip olduğunu söylemiştir (el-Mergînânî, t.y., s. 1/20).

Mâlik'i mezhep âlimlerinin çoğunluğu cuma günü gusül abdesti almanın sünnet olduğu belirtmiştir. Ancak bazı âlimler gusül abdestinin mendûb bazıları da farz olduğu görüşündedir. Çünkü kişide gusül harici başka bir yolla giderilmeyecek koku varsa bu durumda gusletmesi vaciptir (Dusûkî, t.y., s. 1/384).² İmâm Mâlik (r.a.) ve mezhebin cumhur âlimleri sünnet olduğunu belirtmiştir (Sahnûn, 1994, s. 1/463; el-Kurtubî, 1980, s. 1/153; İbn Rüşd, 1988, s. 17/231; el-Kîrevânî, t.y., s. 1/463). Ancak Mergînânî bu konuda hatalı bir aktarım yaparak İmâm Mâlik'in (r.a.) cuma guslünü vacip kabul ettiğini bildirmiştir.

2.2. Abdestte Kullanılması Caiz Olan ve Caiz Olmayan Sular: Kullanılmış Su

الله هو يقول إن الطهور ما يطهر غيره مرة " والماء المستعمل لا يجوز استعماله في طهارة الأحداث " خلافاً لمالك رحمه بعد أخرى كالقعود.

Su 'mau'l-müstamel' birden fazla abdest veya gusülde kullanılmışsa tekrardan aynı amaçlar için kullanmak caiz değildir. İmâm Mâlik bu konuda Hanefî mezhebinden farklı görüş belirterek suyun tekrar kullanılmasında bir sakınca görmemiştir. Bunu kesici aletlere kıyas ederek kesici aletlerde birden fazla kesim yapabildiği gibi suyun da birden fazla kere temizleyici olabileceğini ifade etmiştir (el-Mergînânî, t.y.; s. 1/22).

Kullanılmış suyla abdest almak veya bu suyu sünnet olan bir durum için kullanmak İmâm Mâlik'den (r.a.) gelen rivayetlerde caiz olmadığı yönündedir. Fakat bu durum zaruret yani temiz suya ulaşmasının imkânsız olduğu durumda mekruh olmakla beraber cevaz verildiği aktarılmıştır (el-Karâfî, 1994, s. 1/174). Ancak bu mesele mezhep içi ittifak edilen bir konu olmayıp farklı hükümlerinde sadır olduğunu görmekteyiz. Nitekim mekruh (Abdulvehhab, 2004, s. 1/25; er-Ruaynî, 1992, s. 1/41-66) olduğunu bildiren âlimlerin yanı sıra kullanılmasında bir sakınca görmeyen (ed-Dusûkî, t.y., s. 1/43) âlimlerin de olduğunu görmekteyiz. İmâm Mâlik'in (r.a.) kullanılmış suyla abdest almaya cevaz vermediği, Mergînânî'nin el-Hidâye'de cevaz verilmiş gibi atıfta bulunmasının hatalı bir aktarım olduğu görülmektedir.

2. Namaz

2.1. Arafat'ta Öğlen Ve İkinci Namazlardaki Kıraatlerin Sessiz Okunması

"ويخفيها الإمام في الظهر والعصر وإن كان بعرفة. لقوله عليه الصلاة والسلام "صلاة النهار عجماء" أي ليست فيها قراءة مسموعة وفي عرفة خلاف مالك رحمه الله والحجة عليه ما رويناها."

İmâm öğlen ve ikinci namazlarını Arafat'ta ise sessiz okur. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur; '*Gündüz namazları dilsizdir* (es-San'ânî, t.y., h.s. 4199).' yani; Arafat'ta sesli okuma yoktur. Bu hadis İmâm Mâlik'in (r.a) Arafat'ta gündüz vakitlerinin namazlarında okunan ayetlerin sesli okunması gerektiği görüşünün aleyhine delil mahiyetindedir (el-Merğînânî, t.y. s. 1/45).

İmâm Mâlik (r.a)'ten gelen iki görüşten biri Arafat'ta imam öğlen ve ikinci namazlarını sesli okumaz (Sahnûn, 1994, s. 1/249; el-Berâzei, 2002, s. 1/333; İbn Abdil'Ber, 1980, s. 1/372) ve mezhep içi genel kabul bu yönde olmasına rağmen Merğînânî bu görüşü el-Hidâye'de zikretmemiştir. Mezhebe ait diğer görüş olan İmâm'ın Arafat'ta öğlen ve ikinci namazlarını sesli okuması gerektiğini beyan eden zayıf görüşünü aktararak hatalı bir beyanda bulunmuştur (el-Karâfî, 1994, s. 3/256).

2.2. Namazda Kıraatin Hükümü

القراءة في الفرض واجبة في الركعتين. وقال مالك رحمه الله في ثلاث ركعات إقامة للأكثر مقام الكل تيسيرا."

Farz olan namazlarda ilk iki rekâtta kıraat (Kur'an'dan ayetler) vaciptir. Ancak İmâm Mâlik (r.a) namazın tamamında kıraat vaciptir hükmüne binaen çoğunluğu tamamı hükmünde gördüğü için kolaylık olması amacıyla ilk üç rekâtta kıraatin vacip olduğunu belirtmiştir (el-Merğînânî, t.y., s. 1/67).

Farz namazların ilk iki rekâtinde İmâm Mâlik (r.a.) Kıraatin sünnet olduğunu belirtmiştir. Fatiha okunduktan sonra kıraat unutulursa bu durumda sehiv secdesi gerekli olduğu belirtmiştir. Bu durumda iade yapması gerekli değildir. Nitekim kıraat vacip değil sünnettir (Sahnûn, 1994, s. 1/164). Mezhep ulemasının genel kabulü de ilk iki rekâtta sünnet olduğu yönündedir (el-Keyrevânî, t.y., s. 1/32; Abdil'Ber, 1980, s. 1/311; er-Ru'aynî, 1992 s. 1/518). Bazı mezhep imamı Fâtiha'dan sonra birkaç âyet veya sûre okumanın vacip olduğunu belirtmiştir (el-Kurtubî, 1988, s. 1/183; el-Karâfî, 1994, s. 2/183). Ancak kıraatin en az üç rekâtta vacip olduğuna dair bir bilgiye ulaşamadık. Merğînânî bu konuyu aktarırken mezhep uleması tarafından genel kabul görmüş hükmün aksi bir durumu onlara atfederek hatalı bir hükmün meydana gelmesine sebep olmuştur.

3. Oruç

3.1. Orucun Kefareti

الترتيب على مالك في نفي التتابع للنص عليه..." لما روينا ولحديث الأعرابي "والكفارة مثل كفارة الظهر"

Orucun kefareti zihârın kefareti gibidir. Nitekim Bedevî hadisinde rivayet edildiği gibidir (el-Haccâc, t.y., s. 14-4111) ...İmâm Mâlik (r.a)'a göre bu durumda orucu peş peşe tutmak zorunlu değildir. Kefaret orucunu kişi isterse aralıklarla tutabilir (el-Merğînânî, t.y., s. 1/122).

Orucun kefaretinde Mâlikî mezhebinde sıraya göre yani önce köle azat etmek yoksa iki ay peş peşe oruç tutmak bunu da yapamazsa altmış fakiri doyurması gerekir. Bu seçeneklerden kişi kendisi için hangisi daha uygunsa ondan başlayabilir. Ancak oruç kefaretinin tutulması peş peşe tutması gerekir. Bir kısmını tutup bir kısmını da daha sonra tutma durumu söz konusu olamaz. Nitekim kefaret orucunu peş peşe tutmak vaciptir (el-Kâdî Abdulvehhab, 1999, s. 1/434; el-Karâfî, 1994, s. 2/526). Ancak Merğînânî Mâlikî mezhebine atıfta bulunurken mezhebin kefaret orucunu peş peşe tutmayı zaruri görmediğini belirtmesiyle hatalı bir atfın meydana gelmesine sebep olmuştur.

4. Hac

4.1. Arafat'ta Hutbe

"وإذا زالت الشمس يصلي الإمام بالناس الظهر والعصر فيبتدئ بالخطبة فيخطب. خطبتين يفصل بينهما بجلاسة كما في الجمعة هكذا فعله رسول الله عليه الصلاة. وقال مالك رحمه الله يخطب بعد الصلاة لأنها خطبة وعظ وتذكير فأشبهه خطبة العيد."

Arafat'ta öğlen ve ikinci namazlarını güneş tepeden sağa doğru hareket etmeye başlayınca imam cemettirerek cemaate kıldırır. Bu namazlardan önce hutbe verir. Cuma hutbesinde olduğu gibi iki oturuş ile gerçekleştirir. Zira Peygamber (s.a.v) böyle yapmıştır. Ancak İmâm Mâlik bu konuda hutbenin

namazdan sonra verilmesi gerektiğini bildirmiştir. Bu hutbenin nasihat ve öğüt içermesinden dolayı bayram namazı hutbesi gibidir oda namazdan sonra verilir (el-Merğînânî, t.y., s. 1/141-142).

Mâlikî mezhep alimleri Arafat'ta imamın hutbenin namazdan önce mi sonra mı okunması gerektiği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bu konuda İmâm Mâlik imam hutbesini bitirip minbere oturduktan sonra müezzin ezan okur demiştir (Sahnûn, 1994, s. 1/249). Bazı mezhep uleması da İmâm Mâlik gibi hüküm belirtmiştir. İmamın önce hutbeyi hacıların hacı ile ilgili bilmeleri gerekli konularda bilgilendirdikten sonra öğlen ve ikinci namazlarını öğlen vaktinin başlarında birleştirerek kıldırması gerektiğini belirtmiştir (İbn Abdil'Ber, 1980, s. 1/371-416; İbni Rüştî'l-Hefîd, 2004, s. 2/112). Diğer mezhep uleması ise bu durumun imamın isteğine bağlı bir durum olduğunu ister namazdan önce ister namazdan sonra hutbeyi verebileceğini belirtmiştir (ed-Dusûkî, t.y., s. 2/44). Merğînânî bu durumu aktarırken hatalı bir aktarımda bulunmuştur. Nitekim genel kanaat hutbenin namazdan önce okunması gerektiği yönünde olmasına rağmen hutbenin namazdan sonra okutulması gerektiğini belirtmiştir.

4.2. Telbiye'nin Son Vakti

"ويلبي في موقفه ساعة بعد ساعة " وقال مالك رحمه الله يقطع التلبية كما يقف بعرفة لأن الإجابة باللسان قبل الاشتغال بالأركان."

Telbiye Arafat'ta ardı sıra getirilmeyip ara verilerek yapılmalıdır. İmâm Mâlik (r.a) kişi Arafat'a çıkar çıkmaz telbiyeye son verir. Çünkü telbiye dil ile icat etmek anlamına geldiği için hacın rükünlerine başlamadan önce yapılmalıdır (el-Merğînânî, t.y., s. 1/142).

Telbiye konusunda İmâm Mâlik (r.a) farklı görüşler beyan ederek mezhep ulemasının da bu sebepten ihtilafına neden olmuştur. Bu durumda *el-Müdevvene*'de zikredilen birinci görüş Arafat'ta vakfe yapınca telbiyenin kesilmesi gerektiği, ikinci görüş ise güneş batınca telbiyenin kesilmesi gerektiğidir (Sahnûn, 1994, s. 1/397; el-Berâzei', 2002, s. 1/499). Bazı mezhep uleması ise güneş battıktan sonra vakfede telbiyenin kesilmesini efdal görmüş ve bunun İmâm Mâlik'in (r.a) sahih görüşü olduğunu belirtmişlerdir (İbn Abdil'Ber, 1980, s. 1/371). Ancak bazı rivayetler bunun Hz. Ali'den (r.a) nakledildiğini ve İmâm Mâlik'in (r.a) bu durumun bizim bölgedeki imamlar tarafından kabul gören bir durum olmadığını beyan etmiştir (İbni Rüştî'l-Hefîd, 2004, s. 2/104). Diğer görüşü kabul eden âlimler de Arafat'ta vakfe esnasında telbiyenin kesilmesini tercih etmişlerdir (el-Haraşî, t.y., s. 2/). Diğer bir görüş sahipleri de hacının harem bölgesine varmasıyla telbiyeyi kesmesi gerektiğini bildirmiştir (İbn Rüştî el-Kurtubî, 1988, s. 3/409; el-Karâfî, 1994, s. 3/190). Nitekim Merğînânî bu konuyu aktarırken eksik aktarımda bulunmuştur. Çünkü farklı görüşler beyan edilmiş ve ilk iki görüş mezhep içi genel kabul görmüş olması hasebiyle her ikisinin de aktarması gerekirdi.

4.3. Vakfenin Başlangıç Vakti

"ومن أدرك الوقوف بعرفة ما بين زوال الشمس من يومها إلى طلوع الفجر من يوم النحر فقد أدرك الحج " فأول وقت الوقوف بعد الزوال عندنا لما روى أن النبي عليه الصلاة والسلام وقف بعد الزوال وهذا بيان أول الوقت وقال عليه الصلاة والسلام " من أدرك عرفة بليل فقد أدرك الحج ومن فاتته عرفة بليل فقد فاتته الحج " وهذا بيان آخر الوقت ومالك رحمه الله إن كان يقول إن أول وقته بعد طلوع الفجر أو بعد طلوع الشمس "

Kişi arefe günü öğlen vaktiyle bayram gününün fecir vakti arasında Arafat dağına yetişirse Hacca da yetişmiş sayılır. Vakfe vakti de bu iki vakit arasındır. Nitekim Peygamber (s.a.v) vakfeyi öğleden sonra Arafat'a çıkarak yapmıştır. Ve şöyle buyurmuştur: *'Her kim Arafat'a gece de yetişmiş olursa hacca yetişmiş olur ancak yetişemezse hacca da yetişmemiş olur.'* (en-Nesâî, 1986, s.3016/256) Bu vakfenin son vaktinin izahıdır. İmâm Mâlik (r.a) ise vakfenin ilk vaktinin arife günü fecir veya güneşin doğduğu vakitle başladığı görüşündedir (el-Merğînânî, t.y. s. 1/148).

Mâlikî mezhebine göre hacın şartlarından olan Arafat'ta vakfe arife günü öğleden sonra başlar (İbni Rüştî'l-Hefîd, 2004, s. 2/112; el-Karâfî, 1994, s. 3/259; İbn Abdil'Ber, 1980, s. 1/371). Mezhep uleması da vakfenin tarifini belirtirken başlangıç ve bitiş anının öğleden sonra olduğunu beyan etmiştir. Ancak Merğînânî vakfenin başlangıç vaktinin Mâlikî mezhebine sabah güneş doğduktan sonra başladığını aktarmıştır bu da hatalı bir aktarımdır.

4.4. Kırân Haccı

"القرآن أفضل من التمتع والإفراد. وقال مالك رحمه الله التمتع أفضل من القرآن لأن له ذكرا في القرآن ولا ذكر للقرآن."

Kırân haccı (Hanefî mezhebine göre) temettü haccından daha efaldır. İmâm Mâlik (r.a) ise temettü haccının daha üstün olduğunu belirtmiştir. Nitekim bu durum Kur'an-ı Kerim'de geçtiği için daha değerli olur demiştir ancak kırân haccıyla alakalı Kur'an-ı Kerim'de bir ifade bulunmamaktadır (el-Merğînânî, t.y., s. 1/150).

Mâlik'i mezhebi kaynaklarında hac çeşitlerinden hangisinin daha faziletli olduğu konusunda farklı fikirler beyan edilmiştir. Ancak Merğînânî, İmâm Mâlik (r.a)'in temettü haccının daha faziletli olduğunu kabul ettiğini bilmiştir. Bu konuda mezhebe ait farklı görüşleri incelememiz sonucunda tespit ettik. Bu konuda Karâfî, kırân haccının daha faziletli olduğunu bildirmiş. Ebû Abdullah Ru'aynî, ifrâd haccı sonrasında umre yapılacaksa en faziletli haccın bu olduğunu ancak yapılmayacaksa kırân haccın daha faziletli olduğunu bildirmiştir. Dusûkî ise İmâm Mâlik'in (r.a) kişi gençlik zamanında hac yapacaksa ifrâd haccının ancak yaşının ilerlemiş olması nedeniyle sabırsızlanıp aceleci davranma durumu söz konusu olursa temettü haccının daha faziletli olduğunu bildirmiştir (el-Karâfî, 1994, s. 3/286; er- Ru'aynî, 1992, s. 3/49; ed-Dusûkî, t.y., s. 2/27).

4.5. Umrede Tıraş Olmak

"وقال مالك رحمه الله لا حلق عليه إنما العمرة الطواف والسعي وحجتنا عليه ما روينا وقوله تعالى: "مُحَقِّقِينَ رُؤُوسَكُمْ" الآية

نزلت في عمرة القضاء."

İmâm Mâlik (r.a) umrenin sadece sâ'y ve tavaftan ibaret olup tıraşın gerekli olmadığını belirtmiştir. Biz bu görüşe karşı 'Başlarınızı tıraş etmiş olarak' (el-Fetih 48/27) ayetini delil getirip bu ayetin kaza umresi hakkında nazil olduğunu söylüyoruz (el-Merğînânî, t.y., s. 1/153).

Mâlikî mezhebine göre umrede saçın kesilmesi gerektiği genel kabuldür. Fakat bunun kısaltmayla yeterli olup olmayacağı ya da tamamen tıraş edilmesi gerektiği konusunda farklı fikirlerin beyan edildiği görülmektedir (İbn Abdil'Ber, 1980, s. 1/417; İbn Rüşt el-Kurtubî, 1988, s. 3/430; er- Ru'aynî, 1992, s. 3/127). Ancak mezhebin kabul ettiği durumun tıraşın umrede gerekli olmadığı yönündeki aktarımıdır. Buda Merğînânî'nin hatalı bir beyanda bulunmasına neden olmuştur.

4.6. Kâbe'yi Görür Görmez Telbiye'nin Kesilmesi

"ويقطع التلبية إذا ابتدأ بالطواف. وقال مالك رحمه الله كما وقع بصره على البيت لأن العمرة زيارة البيت وتتم به. ولنا أن

النبي عليه الصلاة والسلام في عمرة القضاء قطع التلبية حين استلم الحجر ولأن المقصود هو الطواف فيقطعها عند افتتاحه."

Kişi tavafa başlayınca telbiyeyi keser. İmâm Mâlik (r.a) kişi Kâbe'yi gördüğü anda telbiyeyi keser. Nitekim umre Kâbe'yi ziyaret etmek demektir. Ancak biz temettü haccında kişi Kâbe'yi tavafa başlayınca telbiyeyi keser diyoruz. Delil olarak Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) 'Kaza umresinde Haceru'l-Esvet'i istilâm edince telbiyeyi kesmiştir' hadisine dayanıyoruz (el-Merğînânî, t.y., s. 1/153).

Hacıların, Mescid-i Harama varıp tavaf yapmaya başlayınca telbiyeyi kesmesi gerekir. Bu İmâm Mâlik'e (r.a) el-Müdevvene'de nisbet edilen görüş budur. Kişi, Kâbe'ye varıp tavafa başlayınca telbiyeyi kesmeli ve daha sonra Safâ ve Merve arasında sa'y yapıp tekrar telbiye getirmeye başlamalıdır (Sahnûn, 1994, s. 1/397). Mezhebin cumhur uleması da bu şekilde hüküm vermiştir (el-Berâzei', 2002, s. 1/499; İbn Rüşt el-Kurtubî, 2004, s. 1/409). Ancak bazı mezhep âlimleri kişi Kâbe'yi görür görmez telbiyeyi kesmesi gerektiğini belirtmiştir (el-Karâfî, 1994, s. 3/234; İbn Abdil'Ber, 1980, s. 1/371; İbni Rüşdi'l-Hefîd, 2004, s. 2/105). Mezhep ulemasının telbiyenin ne zaman kesileceği konusunda ittifak etmemiştir. Ancak Merğînânî'nin bu konuyu aktarırken sadece bir görüşü aktarıp genel kabulün bu yönde olduğunu belirtmesi hatalıdır.

4.7. İhramda Saçın Tıraş Edilmesi

"وإذا حلق ربيع رأسه أو ربيع لحيته فصاعدا فعليه دم، فإن كان أقل من الربع فعليه صدقة. وقال مالك رحمه الله لا يجب إلا

بحلق الكل."

İhramlı kişi saçından veya sakalından toplam dörtte biri veya daha fazlasını keserse onun kurban kesmesi gerekir. Ancak bu durum dörtte birinden daha az ise sadece sadaka vermesi yeterlidir. İmâm

Mâlik (r.a) ise kişi ihramdayken başının tamamen tıraş etmediği sürece kurban kesmesine gerek yoktur demiştir (el-Merğînânî, t.y., s. 1/158).

İhramlı kişinin saçını tamamen kesmediği sürece Mâlikî mezhebine göre kurbanın vacip olmadığını Merğînânî el-Hidâye'de belirtmiştir. Ancak Mâlikî mezhep kaynaklarında kurbanın vacip olması saç kesiminin geciktirilmesi halinde olacağını bildirmiştir. Saçın tamamının kesilip kesilmemesinin vacip olduğuna dair herhangi bir kurban kesiminin bahsi Mâlikî mezhep kaynaklarında geçmemektedir (Sahnûn, 1994, s. 1/416). Kişi arife gününün sonlarında umresini yapar ve daha sonrasında hac için saçını kesmeden Mina'ya vardıktan sonra saçını kesip ihrama girerse bu gecikmeden dolayı ona kurban vacip olur (Sahnûn, 1994, s. 1/412; ed-Dusûkî, t.y., s. 2/28; İbn Abdil'Ber, 1980, s. 1/374; İbn Rüşt el-Kurtubî, 1988, s. 3/426; el-Karâfî, 1994, s. 3/266; er-Ru'aynî, 1992, s. 3/52). Mâlikî mezhebi bu şekilde hüküm verdiği halde aksi beyan edilmiş ve nitekim hatalı bir aktarım meydana gelmiştir.

4.8. Cinsel Münasebet Nedeniyle Haccın Bozulmuş Olmasından Dolayı Karı-Kocanın Ayrılması Gereken Mekân

"وعن أبي حنيفة رحمه الله أن في غير القبل منهما لا يفسد لتقاصر معنى الوطء وليس عليه أن يفارق امرأته في قضاء ما أفسداه عندنا. خلافاً لمالك رحمه الله إذا خرجا من بيتهما."

Ebû Hanîfe'ye (r.a) göre ön taraftan yapılmayan cinsel münasebet mana açısından tam olarak cinsel münasebeti karşılamadığı için haccı bozduğuna dair bir hüküm çıkarılamaz. Bize göre ön taraftan yapılan cinsel münasebet nedeniyle bozulan haccın kazası için kişinin karısından ayrılması gerekmemektedir. İmâm Mâlik'e (r.a) göre karı-koca evden hac yoluna çıkar çıkmaz ayrılmaları gerekir (el-Merğînânî, t.y. s. 1/160).

Kişi hac esnasında tavaf veya haccın farzlarını bitirmeden bilerek veya unutarak karı-kocanın cinsel beraberlik yaşaması veya adamın cariyesiyle cinsel beraberlik yaşayarak hac yasağını ihlal etmesi ceza gerektirir. Fıkıh âlimleri bu durumda eşlerin tekrar aynı hataya düşmemeleri için kaza haccını yapana kadar birbirinden ayrılmaları gerektiğini belirtmiştir. Bu konuda âlimler fikir birliği yapmışlardır. İhtilaf edilen konu ayrılığın nereden başlaması gerektiği hususundadır. İmâm Mâlik (r.a) ve mezhep uleması karı-kocanın ihrama girdiği anda ayrılmalarının doğru olacağını belirtmiştir. Bunu sedd-i zerâi olarak vacip veya müntahap olduğunu ifade etmişlerdir (el-Kâdî Abdulvehhab, 2004, s. 1/88; İbni Rüştî'l-Hefîd, 2004, s. 2/135; Ebû Said bin el-Berâzei', 2002, s. 1/592; el-Karâfî, s. 1994, s. 3/340; er-Ru'aynî, 1992, s. 3/169). Ancak mezhep uleması bu şekilde hüküm vermişken Merğînânî ise karı-koca evlerinden çıktıkları gibi ayrılmaları gerektiği yönündeki mezhebe yapmış olduğu atıf hatalı bir aktarımın meydana gelmesine sebep olmuştur.

4.9. İhramda Muhsar Olmak

"وقال مالك رحمه الله لا يتحقق لأنها لا تتوقت. وعلى المحصر بالعمرة القضاء. والإحصار عنها يتحقق عندنا"

İhsâr 'İhsâr, hac veya umre yapmak üzere ihrama girdikten sonra, herhangi bir sebeple tavaf ve vakfe yapma imkânının ortadan kalkması' umre ihramında olanlar için de vardır bu durum biz Hanefîlere göre böyledir. Yani umrede de kişi muhsar olabilir. İmâm Mâlik (r.a) umrede ihsar olmaz demiştir çünkü umrede belirli bir vakit sınırlaması yoktur (el-Merğînânî, t.y., s. 1/176).

El- Hidaye'de İmâm Mâlik'in (r.a) umre esnasında umreyi bozacak bir durum meydana gelmesi ile kişinin muhsar olamayacağını belirtmiştir. Nitekim onun tekrardan başka bir zamanda eda edebileceğini bildirmiştir. Ancak Mâlikî kaynaklarında durumun böyle olmadığı bilakis diğer mezhep imamlarıyla bu konuda hemfikir olduğu nitekim kişinin umrede de muhsar olabileceğini belirtmiştir. Mezhep kaynaklarını taradığımızda bazı âlimleri kişinin muhsar olması durumunda saçının tamamının kesmesi gerektiğini bazı durumlarda da kan akıtması gerektiğini beyan etmiştir. Mezhep içi genel kabulün muhsar olabileceği yönündedir (İbni Rüştî'l-Hefîd, 2004, s. 2/99; el-Karâfî, 1994, s. 3/158; el-Hitâbu'r-Ru'nî, 1992, s. 3/198; Ebû Said bin el-Berâzei', 2002, s. 1/580; ed-Dusûkî, t.y., s. 2/95; el-Haraşî, t.y., s. 2/390). Bu durumda Merğînânî hatalı bir aktarımda bulunmuştur.

Sonuç

Hanefî fıkında önemli bir yere sahip olan el-Hidâye, İmâm Merğînânî'nin en tanınmış kitabıdır. Bu eser Bidâyetü'l-Mübtedî adlı eserinin şerhidir. El-Bidaye; İmâm Muhammed Hasan eş-Şeybânî'nin el-Câmi'ü's-Sağîr adlı eseri ile Kudûrî'nin el-Muhtasar adlı eserinin derlenip metin haline getirilmesiyle kaleme alınmış bir kitaptır. El-Hidaye'de sadece fikhî meseleler ele alınmaz bunun yanı sıra beyan edilen fikhî konuların akli ve nakli delilleri verilmek suretiyle bu meseleler hakkında tartışma yapılır.

El-Hidâye'de yalnızca İmâm Ebû Hanîfe'nin görüşlerine yer verilmediği bununla beraber İmâm Şâfiî, İmâm Mâlik'in ve Ahmed bin Hânel'in de Hanefî mezhebine ihtilaf ettiği görüşleri verilmiştir. Bu kitapta görüşler nedenleri deliller ile verilip bir nevi mukayeseli fıkıh kitabı üslubuyla yazılmıştır. Fakat diğer mezheplerden aktarım yapılırken o görüşün mezhep içi tercih edilen görüş olup olmadığına bazı konularda dikkat edilmeyerek aktarımda bulunulmuştur. Bu durumu İmâm Merğînânî'nin kendi mezhebine ait görüşleri daha etkili kılmak için başvurduğu bir yöntem olarak ifade edebilmektedir. Ancak başka bir açıdan bakacak olursak zamanın şartları, ulaşım ve coğrafi konumu dikkate alınırsa Mâlikî mezhep kaynaklarına ulaşımın zor olmasına binaen kasıtlı bir durumun olmadığı sonucunu elde edebiliriz. Her durumda yapılan aktarımın hatalı olduğu çalışmamız sonucunda belirtmemiz mümkündür. Hânefi mezhebi için en muteber eserlerden sayılan el-Hidâye'nin diğer mezhepler için kaynak eser olarak aynı etkide olmadığı sonucuna varabiliriz. Biz bu çalışmamızın amacı doğrultusunda el-Hidaye'de Mâlikî mezhebine yapılan atıfları detaylı incelemeye fırsatı bulabildik.

İmâm Merğînânî, el-Hidâye'nin ibadetler bölümünde toplam otuz sekiz konuda Mâlikî'i mezhebine atıfta bulunduğunu tespit ettik. Bu atıfların toplam yirmi dördü doğru, on dördü ise hata ve yahut eksiklik olduğunu tespit ettik. Bu durumun toplam yapılan atıfların yüzde otuz yedisinin hatalı olduğu sonucunu varabildik. Burada hatalı olan atıfları aktarmayı yeterli gördük.

Kaynakça

- Abdulvehhab, K. (2004). el-Telkîn fi el-Fıkh el-Mâlikî. (Thk. U. el-Tatvânî). Dâru'l Kutub el-İlmîye. Cilt 1.
- Berâzei', S. (2002). et-Tehzîb fi İhtisârî'l-Müdevvene. (Thk. M. Sâlim). Dubaî: Dâr el-Buhûs Lildirâsât el-İslâmîye ve İhyâ el-Turâs, Cilt 1. Dubai.
- Dusûkî, A. (t.y.). Haşiyetü'l-Dusûkî alâ eş-Şerhü'l-Kebîr. Dâru'l-Fıkr Yayınları. Cilt 1.
- Haraşî, A. (t.y.). Şerhu Muhtasarı Halîl Li'l-Haraşî. Beyrut: Dâru'l-Fıkr Liltibâ'. Cilt 2.
- Hattâb, A. (1992). Mevâhibü'l-Celîl fi Şerhi Muhtasari Halîl. Dâru'l-Fıkr. Cilt 1.
- İbn Abdilberr, K. (1980). el-Kâfi Fî Fıkh Ehli el-Medîne. (Thk. M. el- Morîtânî). Mektebetül'Riyâd el-Hadîs, Cilt 1. Riyad.
- İbn Rüşd, K. (1988). el-Beyân ve et-Tahsîl. (Thk. Muhammed Hacî ve Diğerleri). Dâru'l-Ğarb el-İslâmî, Cilt. 1. Beyrut.
- İbn Rüşd, K. (2004). Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid. Dâru'l-Hadîs, Cilt. 1. Kahire.
- Kallek, C. (1988) "el-Hidaye (Fıkıh)", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 17/471-473. TDV Yayınları. İstanbul.
- Karâfî, M. (1994). ez-Zahîre. (Thk. M. Ebu Hubza). Dâru'l-Garb el-İslâmî. Cilt 1. Beyrut.
- Koca, F. (2004). Merğînânî (Fıkıh). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 29/182-183. TDV Yayınları, Ankara.
- Mergînânî, F. (t.y.). el-Hidâye fi Şerhi Bidâyetü'l-Mübtedî, (Thk. T. Yûsuf). Dâru'l-İhyâi et-Turâs el-Arabî. Cilt 1. Beyrut.
- Nesâî, A. (1986). es-Sünen. (Thk. A. Ebû Ğudde). Mektebetü'l-Metbûâtu'l-İslâmîye, (1986, 1699/3-235), Halep.
- Sahnûn, T. (1994). el-Müdevvene, Dâru'l- Kutubi'l-İlmîye. Cilt